

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ІМ'Я У ДРУКОВАНИХ ВИДАННЯХ

Катерина Афанасьєва,
завідувач сектора авторського права НДІ
інтелектуальної власності НАПрН України,
кандидат філологічних наук

Одними з найважливіших прав, які виникають в творця, є право авторства та право на ім'я. Вважається, що культура зазначення імені автора твору була не відома мешканцям давніх країн, зокрема й на батьківщині книги — у Стародавньому Єгипті. Однак наукові дослідження доводять, що це не так. У більшості повчань — популярних тоді літературних творів — автор зазначався на початку тексту чи в колофоні, що також містив відомості про переписувача та дату відтворення авторського оригіналу. Беззаперечним доказом існування традиції зазначення імені в ті часи може слугувати папірус Честер-Бітті IV (датується часом Нового Царства), в якому про авторів літературних творів написано таке: «...досі виголошують їхні імена через книги, що вони створили, оскільки вони (книги) були хороші та пам'ять про тих, хто їх створив, зберігається вічно». Поза сумнівом, такі рядки були написані в суспільстві, де високо цінували значення книг та їхніх авторів. Однак ідеальними авторами визнавалися лише автори давнини, твори яких за структурою, стилем і навіть змістом намагалися наслідувати їхні нащадки.

Як і в давні часи, сьогодні право автора на зазначення свого імені є невіддільним від постаті творця. Автор не може передати це право іншим особам, продати, заповісти, як не може й відмовитися від нього. Спираючись на це право, автор може са-

мостійно обирати спосіб зазначення свого імені та вимагати від інших зазначення належним чином свого імені на творі та його примірниках або згадування під час кожного публічного використання твору, якщо це практично можливо.

Існує три способи реалізації права на ім'я:

- 1) зазначення справжнього імені;
- 2) зазначення вигаданого імені (псевдоніма);
- 3) незазначення імені (анонімне використання).

Що стосується *справжнього імені*, автор може вільно обирати повноту використання свого імені (прізвище й ініціали; прізвище, ім'я та по батькові; лише ім'я). Він також може просити при зазначенні його імені вказувати титули, звання, нагороди тощо. Ім'я автора розміщується в центральній частині титульної сторінки під заголовком видання.

Зазначення імені автора також відіграє визначну роль у питанні визнання авторства на твір. У разі конфлікту щодо авторства, згідно з Цивільним кодексом України, за відсутності доказів іншого автором твору вважається фізична особа, ім'я якої зазначене на примірнику надрукованого видання [1].

Незазначення імені автора типове для радянського періоду, коли побоюючись цензури, автори не зважувалися на зазначення імені, результатом чого ставали *анонімні* твори.

Особливо популярним у видавничій сфері є використання *псевдонімів*. Зазвичай, це робиться для надання імені милозвучності та підвищення популярності, а інколи — з прямою метою, щоб приховати прізвище. Наприклад, скандальновідома за псевдонімом письменниця Лада Лузіна публікує свої ліричні роздуми на сторінках жіночого журналу під іншим іменем — Владислава Кучерова.

Варто згадати, що псевдоніми у світовій історії літератури широко використовували завжди. Робилося це з кількох причин. Першою, і чи не основною причиною в різні часи було побоювання, що прогресивні, революційні чи критичні публікації не залишаться поза увагою цензури та можуть неабияк зашкодити авторові. Приміром, свою першу літературну спробу — «Казку про бочку» молодий Дж. Свіфт опублікував під псевдонімом, однак королівський двір все одно відразу почав розшукувати автора, пропонуючи за його схоплення 300 фунтів. Даніелеві Дефо псевдонім також не допоміг. За стилем швидко викрили автора, а церква засудила письменника до стояння на площі біля ганебного стовпа. Щоправда вдячні читачі перетворили покарання на урочисте зібрання, засипаючи Д. Дефо квітами.

Широко використовувалися псевдоніми також через невпевненість молодих авторів в успіху, а інколи бажанням приховати приналежність до цього непристойного для високопосадовця заняття — письменництво. Пруський король Фрідріх II публікував свої твори під псевдонімом «Філософ із Сан-Сусі». Представники жіночої статі тривалий час мали не дуже впевнені позиції на ниві літературної творчості, а тому деякі з них спеціально обирали чоловічі псевдоніми, як, приміром, А. Дюпон, відома читачеві під іменем Жорж Санд.

Деякі автори, захопившись грою у псевдоніми, просто не могли зупинитися. Вже згаданий Дж. Свіфт вико-

ристовував понад 70 псевдонімів, Вольтер (до речі це також один із його псевдонімів, справжнє ім'я Франсуа Марі Аруе) — більш ніж 160.

Сьогодні багато з наведених причин використання псевдонімів не актуальні. Псевдонім стає арсеналом видавничої бізнес-стратегії. Популярним сьогодні стає й інший маркетинговий хід, коли автор спочатку публікується під псевдонімом, щоб зберегти інтригу. Згодом розкривається справжнє ім'я, і таким чином привертається більша увага до автора, особливо на початку його письменницької кар'єри. Втім для самого видавництва обрання автором псевдоніма також є дуже привабливим.

Хоча право обирати псевдонім належить лише авторові, видавці намагаються вплинути на вибір автора. Право на обрання псевдоніма може бути обмежено також у разі, якщо обраний псевдонім порушує норми моралі, має образливий характер чи вводить в оману споживача (приміром, використовується ім'я іншого відомого автора).

Реалізація права ім'я проявляється у праві автора вимагати від інших зазначення належним чином свого імені на творі та його примірниках. Обов'язок правомірного оформлення вихідних відомостей покладається на видавця, зокрема, саме він зазначає ім'я автора на виданні. Проте виконують цю умови видавці не завжди. Цікава історія пов'язана з виданням відомим французьким видавництвом «Ла русс» франко-іспанського словника. Під час роботи над виданням, редактори залучили до співпраці сторонніх спеціалістів, зокрема Х. Тестаса, уклавши з ним угоду, в якій передбачалося що ім'я фахівця буде очолювати перелік авторів словника. Втім ім'я Х. Тестаса згадувалося лише на титульній сторінці словника, тоді як палітурка та суперобкладинка видання відомостей про нього не містили. Цей факт і став приводом звернення лінгвіста до суду, що під загрозою

пені заборонив видавництву реалізувати примірники словника, на палітурці та суперобкладинці яких не зазначалось ім'я Х. Тестаса [2].

Взагалі при співавторстві послідовність згадування авторів має бути узгоджена з ними. Якщо внесок одного з авторів є значно більшим, порівняно з іншими авторами, його прізвище згадують першим або взагалі виносять на титульну сторінку видання, щоб підкреслити причетність цього автора до створення твору. У разі виникнення суперечки щодо обсягів такого внеску, порядок згадування авторів визначається за алфавітом. У наукових колах заведено розташовувати імена авторів, беручи до уваги їхні заслуги, посади й учені звання.

Також узгодження потребує і зазначення імен інших осіб, твори яких використані у виданні, приміром, фотографії. За усталеною практикою, ім'я фотографа зазначають у вихідних даних або на звороті титульної сторінки. Якщо авторів кілька, їхні імена розміщують у загальному переліку на останній сторінці видання. Однак з юридичного погляду, такий підхід може розглядатись як порушення немайнових прав автора, тому що загальний перелік не дає можливості читачеві визначити, кому саме належить певний фотографічний твір. У такому разі краще, щоб запобігти ймовірним конфліктам, заздалегідь повідомити фотографа про порядок зазначення імен авторів. Проте навряд чи ця рекомендація буде одностайно сприйнята редакційними практиками.

Заавторство. Сьогодні модним явищем стає написання книг відомими особистостями, публічними людьми. Ім'я такої людини на обкладинці вже стає запорукою підвищеного інтересу до видання та, як наслідок, хорошого продажу. Втім переважна більшість цих авторів не має літературних навичок і письменницького таланту. Тож, звісно, що основна робота з написання такого видання лягає на плечі іншої

особи, часто зовсім невідомої, породжуючи, так зване, заавторство. «Літраби» (автори, що пишуть для інших, не вказуючи свого імені), як інколи скептично називають таких авторів, охоче погоджуються на виконання замовлень від політиків або зірок шоу-бізнесу. До того ж, доки українська еліта все ще скупа на гонорари, російський видавничий ринок стає для українських авторів більш привабливим. Автори зауважують, що за роман під власним ім'ям можна отримати максимум 500 у. о., коли за аналогічну роботу під ім'ям-брендом іншого відомого автора — понад 1000 у. о. Поширеним явищем стають цілі агенції, що пропонують послуги з написання книг будь-яких жанрів та складності. Як стверджують анонси таких організацій — послуги з написання надають найвідоміші літератори, члени спілки письменників, автори багатьох книг, випущених відомими видавництвами країни. Та, й суми гонорарів такі агенції вимагають значно вищі.

Для видавців співпраця з таким літературним тандемом, коли автор одна особа, а пише насправді інша, має свої «підводні рифи». Адже публічна особа, зазвичай, звертається за допомогою до осіб, які за певну плату в обмін на обіцянку нерозголошення інформації про справжнього автора, надають їй уже готові самостійно написані чи опрацьовані тексти. І саме цей рукопис «зірка» приносить до видавництва. Добре, коли написання на замовлення відбувається з відома видавництва, адже в деяких випадках про використання автором послуг «літрабів» видавництво може навіть не здогадуватися. До того ж, згадана обіцянка (не розголошувати ім'я справжнього автора) йде у розріз із наявними в автора правами. Тож у разі непідписання з «літрабом» відповідних угод, він з легкістю зможе оскаржити публікацію твору в суді, навести докази свого авторства — наприклад,

свідомство реєстрації права на авторство. У такому разі видавництво може опинитись у дуже не вигідному становищі та бути втягненим у конфлікт щодо незаконного відтворення авторського твору. Подібна ситуація склалась свого часу навколо публікації автобіографічного видання телеведучого В. Комісарова. Останній вирішив скористатися послугами літрабів, та коли книга вже готувалась до друку, один із заавторів звернувся до суду з вимогою визнати його автором видання. Щоправда, автору все ж не вдалося виграти суд, оскільки власне книга — головний доказ злочинних дій В. Комісарова — ще не вийшла у світ, втім скандал, що розгорівся довкола видання так і не дав цьому статися. В. Комісаров заявив, що такого проєкту не планував, а видання поспіхом забрав з видавництва [3].

Зазвичай, із заавторами, чи як їх ще називають «книггерами» літературні агенції укладають угоди про відчуження всіх авторських прав. Втім, якщо майнові права автор може передати іншій особі, то зробити це з немайновими правами, до яких належить, зокрема, право авторства, відповідно до українського законодавства, просто не можливо. Тож «книггер», навіть після відмови від прав і опублікування його твору під іменем іншої особи може (теоретично) подати позов до суду з приводу порушених прав. Аби забезпечитися від такої ймовірності, агенти вимагають від заавторів підписання пункту про конфіденційність і нерозголошення змісту угоди. Отож за таких умов справжній автор подати позов просто не може, бо таким чином надасть розголосу справі та порушить домовленості. У деяких ситуаціях для уникнення можливих конфліктів ім'я справжнього автора записують у графі «укладач» або «літературний редактор». У разі суперечки видавництво завжди може апелювати до того, що автор насправді був лише літзаписувачем чи

упорядником авторських матеріалів знаменитості.

Ім'я автора як товарний знак. Так само, як за визначенням класика, «театр починається з вішалки», створення видавничого бренда автора починається з удадо підібраного імені. Однак вибір псевдоніма для автора далеко не завжди пов'язаний з немілозвучністю справжнього імені письменника. Для видавництва значно привабливішим є проєкт із автором, якого насправді не існує. Тож письменник, який пропонує свій твір видавництву, цілком може очікувати на відповідь на кшталт: «твір нам подобається, але видавати будемо його під іншим прізвищем». Підштовхуючи авторів до обрання псевдоніма, підприємливі видавці при цьому реєструють їх на себе. У разі суперечок автор більше не зможе писати під цим псевдонімом, у той час як видавництво може змінити автора, продовжуючи випускати книги під його розкрученим брендом. Так, приміром, вчинило російське видавництво «ЕКСМО». За умовами договору, що його вони уклали з письменницею В. Соломатіною (псевдонім — Вікторія Платова), права на псевдонім переходять до видавництва. Тож згодом, коли авторка кримінальних детективів скористалася послугами іншого видавництва, «ЕКСМО» випустило новий бестселер Вікторії Платової «Смерть в уламках вази мебен». У видавництві зізнаються, що «перу» В. Соломатіної твір не належить, утім і нічиїх прав видавництво не порушує.

Реєстрація як товарного знака імені автора можлива, щоправда, лише з дозволу автора. Видавець після цього володіє виключним правом на використання зареєстрованого товарного знака, проте він не має права забороняти авторові використовувати його ім'я під час публікацій інших книг. Саме така суперечка відбулася між російськими видавництвами «АСТ» і «Олма». Останнє володіло

виключними правами на товарний знак Zotov. Свого часу видавництво «відкрило» та здійснювало промоцію письменника-фантаста Г. Зотова, а товарний знак зареєструвало на себе. Згодом автор видав кілька романів у видавництві «АСТ», що і призвело до судового позову. Видавництво «Олма» вимагало заарештувати тиражі книг автора в інших видавництвах саме через те, що на обкладинках використовується товарний знак Zotov, на який лише вони мають право. Суд однак став на бік автора, мотивуючи це тим, що псевдонім Zotov існував раніше від зареєстрованого однойменного бренда, дозволу ж на його реєстрацію як псевдоніма автор не давав [4].

Пірати. Найбільших збитків авторам завдають літературні пірати. Наразі видавці не тільки потай від автора додруковують накладі популярних книг, але й продають написані анонімами твори під прізвищами відомих авторів. Унаслідок саме таких афер із експлуатацією імен авторів на українському книжковому ринку з'явилися несправжні «Не знімаючи маски» О. Бушкова та «Рокіровка» Б. Акуніна. Видавництво «Фениксчер-пресс» випустило роман «Перший Меровинг» нібито написаний Д. Браном. У анотації видання наголошувало, що книга була спеціально написана на прохання Іоанна Павла II, а матеріали для її створення люб'язно надані архівами Ватикану. Подібна доля спіткала й роман модного сьогодні латиноамериканського письменника Г.-Г. Маркеса «Мої сумні повії». За декілька днів до прем'єри видання пірати великим накладом випустили «фальшивку», що охоче розкуповувалася шанувальниками письменника. Автор був змушений переписати кінцівку роману, щоб запобігти подальшому розповсюдженню піратських копій.

Щоправда, аналогічні історії траплялись і раніше. Приміром, у 1514 р. читачі творів М. Сервантеса змогли придбати у книгарнях «підроблений»

том «Хитромудрого ідальго Дон Кіхота Ламанчского». У ньому автор, що назвався псевдонімом Алонсо Фернандес де Авельянеда, відверто знущається над героями роману. М. Сервантес, вражений безпардонністю піратів, змушений був-таки створити власну версію продовження пригод Дона Кіхота та Санчо Пансо, в якій щоправда не втримався від осуду псевдоавтора від імені самого героя. «Я викрию цього брехливого оповідача й усі побачать, що Дон Кіхот, якого зобразив він, це не я», — обурено проголошує на сторінках роману Дон Кіхот, почувши про існування другого тому видання про нього.

Однак незаконне використання чужого імені не завжди пов'язане з плагіатом. Приміром, винахідливий підприємець, зареєструвавши сайти antoinedesaintexupery.com, saint-exupery.com та saintexupery.com, здійснював продаж сувенірів із зображеннями героїв відомого французького письменника А. де Сент-Екзюпері. Суд вирішив, що правами на ім'я вже померлого автора володіють лише його спадкоємці, та постановив передати доменні імена нащадкам письменника [5]. Інший конфлікт пов'язаний з іменем К. Кастанеди. Книга В. Санчеса «Вчення Дона Карлоса: практичне застосування робіт Карлоса Кастанеди» спричинила негативну реакцію самого К. Кастанеди, оскільки дизайн видання мав на меті використання відомого імені К. Кастанеди для «розкрутки» менш відомого В. Санчеса. Обкладинка за дизайном дуже нагадувала обкладинки творів самого К. Кастанеди, крім цього ім'я Кастанеди було виділено жирним шрифтом, тоді як ім'я автора книги скромно розмістилось у нижньому кутку. Суд визнав факт порушення та зобов'язав видавців книги В. Санчеса переробити обкладинку та виплатити авторові компенсацію. ♦

Список використаних джерел

1. Стаття 435 Цивільного кодексу України [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/435-15>.
2. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции — 2-е изд. : пер. с фр. / Ролан Дюма. — М. : Междунар. отношениа, 1993. — 384 с.
3. Писатели-призраки [Электронный ресурс] // Золотое кольцо — 2007. — 13 сентября. — Режим доступа к ресурсу : <http://www.goldring.ru/news/show/86973>.
4. Олма Медиа судится с АСТ за права на писателя Zotov [Электронный ресурс] — Режим доступа к ресурсу : http://shtab.kz/news/advert_news/142-olma-media-suditsya-s-ast-za-prava-na-pisatelya.html.
5. Архів новин [Електронний ресурс] // Сайт «UATM». — Режим доступу до ресурсу : <http://uatm.com.ua/arhiv.php?str=1&page=2171&rowz=10>.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У РОСІЇ З'ЯВЛЯТЬСЯ СУДИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРАВ

Держдума Російської Федерації підтримала у першому читанні пакет законопроектів Вищого арбітражного суду (ВАС) про створення системи арбітражних судів з інтелектуальних прав.

Відповідно до законопроекту, суд з інтелектуальних прав є спеціалізованим арбітражним судом, який розглядає в межах своєї компетенції справи у спорах, пов'язаних із захистом порушених чи оскаржених інтелектуальних прав, як суд першої та касаційної інстанції.

На думку розробників документа, це дасть змогу підвищити ефективність системи захисту інтелектуальних прав у РФ на основі міжнародних стандартів. Наразі розгляд таких справ частково належить до компетенції судів загальної юрисдикції, а частково — до компетенції арбітражних судів.

Передбачається, що суд з інтелектуальних прав як суд першої інстанції розглядатиме справи про оскарження актів федеральної влади, які зачіпають права та законні інтереси громадян і юридичних осіб у сфері охорони результатів інтелектуальної діяльності й засобів індивідуалізації.

Суд також розглядатиме справи за участю організацій і громадян у спорах про надання чи припинення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності та прирівняних до них засобів індивідуалізації юридичних осіб, товарів, робіт, послуг і підприємств, зокрема про визнання незаконним рішення про відмову у виданні патенту або в державній реєстрації товарного знака, про визнання недійсним патенту, свідоцтва про державну реєстрацію товарного знака, а також про дострокове припинення правової охорони товарного знака.

Як суд касаційної інстанції, він розглядатиме справи, котрі він розглядав як суд першої інстанції, а також справи про захист інтелектуальних прав, розглянуті арбітражними судами суб'єктів РФ у першій інстанції, арбітражними апеляційними судами.

(Продовження див. на С. 37)